

IZVJEŠTAJ O NARODNIM (PUČKIM) ŠKOLAMA U OSIJEKU 1784. GODINE

Pregledni rad

UDK 373.3(497.5)''1784''

Dr. sc. IVE MAŽURAN

Zvonimirova 29/II

HR-10000 Zagreb

U radu se analizira Izvještaj o narodnim, odnosno pučkim školama u Osijeku iz 1784. g. Tvorac Izvještaja, u obliku tabelarnog pregleda s deset pitanja i odgovora na latinskom, bila je Virovitička županija.

Ključne riječi: narodne škole, Osijek, školstvo, izvještaj

O narodnoj, odnosno osnovnoj školi u gradskoj jedinici Osijek Unutarnji grad (Tvrdra), vrlo iscrpno i temeljito je pisao dr. Kamilo Firinger, sada već davne 1956. g.¹ Jednako tako pisao je i o maloj latinskoj školi (gimnaziji) od 1729. do 1737., kao i osnivanju gimnazije Odlukom Virovitičke županije od 25. studenoga 1765., prema kojoj će plaćati dva profesora, a Ugovorom od 25. veljače 1766. odlučila su da sva tri gradska magistrata izdvoje po 100 forinti za uzdržavanje nove latinske škole (gimnazije).² Dok su o školama unutar tvrđavskih zidova grada Osijeka poznate brojne pojedinosti, o školama u Gornjoj i Donjoj varoši (gradu) jedva da se išta zna. Pod nadzorom reda isusovaca, navodno, je 1712. g. počela s radom osnovna škola u Donjoj, a 1722. i u Gornjoj varoši.³ Nasuprot upitnosti postojanja rečenih škola, u Izvještaju iz 1770. kaže se da osnovne škole u Donjoj varoši potječu još iz vremena njezina naseljavanja, i da su u dobrom stanju.⁴ Prema istom Izvještaju riječ je, očito, o dvije škole, koje su vjerojatno bile osnovane između 1714. i 1719. g. Budući da je 1714. bila sagrađena župna crkva posvećena Imenu Marijinu, nije isključeno da je iste godine započela s radom i osnovna škola. Ako ne tada, onda svakako 1718. ili 1719. g., budući da se broj stanovnika Donje varoši od 1704. do 1719. povećao za 300%. Donja se varoš sastojala od 466 kuća, od

kojih su 160 posjedovali doseljenici njemačkoga govora. Kojom se brzinom povećavao broj kuća u Donjoj varoši govori izgradnja 25 kuća u Njemačkoj ulici 1718., a iduće godine izgrađene su još 33 kuće.

Nedostaju, međutim, zapisnici magistrata (općina) Gornje i Donje varoši do ujedinjenja s Unutarnjim gradom (Tvrdom) 2. prosinca 1786. u jedinstveno gradsko i upravno područje grada Osijeka. U tim zapisnicima očito su bile i neke odluke i zabilješke koje se odnose na škole i učitelje, ili možda visinu njihovih plaća. U duhu prosvjetiteljske politike objavila je carica Marija Terezija 1774. Opći školski red (*Allgemeine Schulordnung*), a 1777. g. i obvezujuću Uredbu o školskom obrazovanju (*Ordo educationis*). Upravu nad provođenjem tih uredbi preuzelo je Bansko vijeće u Zagrebu, koje je 1776. osnovalo i dvogodišnji tečaj za učitelje. Veliku obavezu u provođenju caričinih uredbi imale su i slavonske županije, naročito Virovitička, prostorno najveća, sa sjedištem u Osijeku. U tom pogledu temeljno i najvažnije pitanje bilo je kako i na koji način osnovati narodne škole sa tri razreda u većim selima i drugim mjestima bez izdašne novčane pomoći središnje vlasti.

Županijski prihodi bili su svagdje vrlo skromni, dok je obilje novca, građevnoga materijala i radne snage bilo u vlasti i posjedu krupne vlastele. Naslijedivši caricu majku Mariju Tereziju, nastavio je car Josip II. provođenjem svojih reformi. Od svih nasljednih zemalja dinastije Habsburg car želi stvoriti jedinstvenu državu njemačkoga uredovnog i govornog jezika, podjelom na deset okružja te na taj način potpuno zbrisati prastari državopravni položaj Ugarske i Hrvatske.

Već 26. travnja 1784. naredio je car Josip II. učenje njemačkoga jezika u osnovnim, nižim i višim školama. Svi profesori i učitelji koji nisu znali njemački morali su u roku od tri godine naučiti njemački, ili su u protivnom bili

1 Firinger, Kamilo, Počeci osječkog školstva, *Život i škola*, 5 (1956), 1-2, 20-29.

2 Idem, Osječka gimnazija (1729.-1929.), *Život i škola*, 5(1956), 7-8, 1-9;

Hrvatski državni arhiv (HAD), Zagreb, Virovitička županija, Prothocollum 1762-1765, Art. 21., 2202, 2294.

3 HAD, Zagreb, Virovitička županija, Acta 1770, kut. 42, Nro 381. "In Inferioris civ. Essekiensi existant scholae triviales a tempore immemorabili à tempore videlicet impopulationis, quae actualiter in bomo statusunt constitutae".

4 HAD, Zagreb, Virovitička županija, Acta 1795, Reg. 181-183.

udaljeni iz škola. U takvom političkom ozračju osnivanje narodnih škola u Virovitičkoj i ostalima županijama bilo je odgođeno za neka druga i povoljnija vremena.

Izvjestaj o narodnim školama u Osijeku 1784. nastao je ubrzo nakon objavljivanja careve Naredbe o uvođenju njemačkoga u školama, uredima i uopće kao govornoga jezika. Tvorac Izvjestaja u obliku tabelarnog pregleda s deset pitanja i odgovora na latinskom bila je Virovitička županija.

Odgovor na prvo pitanje glasilo je da je Unutarnji komorski grad Osijek (Tvrđa) u sastavu Virovitičke županije. Zajedno s ostale dvije gradske jedinice (Gornji i Donji grad) na području cijeloga grada Osijeka su četiri narodne škole. Jedna i najstarija u Tvrđi, druga u Gornjem, a dvije u Donjem gradu.

U narodnoj školi u Tvrđi u prvom i drugom razredu učitelj je Ignacije Fux (Fuchs), koji izvrsno podučava učenike na njemačkom. Nije mu potreban pomoćni učitelj, odnosno odgajatelj i voditelj djece (*paedagogus*) koji zna samo njemački. Za prvi i drugi razred postoji samo jedna učionica. Učenika je mnogo, budući da je oko 40 učenika, djece vojnoga osoblja, zbog čega je povećan broj školskih klupa. Sama zgrada u kojoj se škola nalazi u dobrom je stanju. Godišnja plaća učitelja Fuxa iznosila je 150 forinti, koju isplaćuje tvrđavski magistrat.

Za prva dva razreda školski je vjeroučitelj Sigismund Schön, sljedbenik reda sv. Franje Kapistranske provincije. Za vjersku poduku učenika, sve tri gradske općine, isplaćuju Schönu godišnje 16 forinti i 40 krajcara.

Učitelj trećega razreda je Georgius (Juraj) Vesselich, vješt u njemačkom, ali ništa slabijega znanja "ilirskog" (hrvatskog) i latinskog. Zapravo dobro odabranim školskim gradivom vrlo uspješno podučava svoje učenike obaju spola. Njegova godišnja plaća iznosila je 200 forinti, koju su također u određenom razmjeru isplaćivale sve tri gradske općine.

Učionica trećega razreda nalazila se u sklopu gimnazije, inače premalena za prevelik broj učenika. Njihov vjeroučitelj bio je također franjevac Aloysius Redlich. Njegova godišnja nagrada za vjersku poduku učenika iznosila je također 16 forinti i 40 krajcara.

Tvrđavska škola ima i četvrti razred. Učitelj je franjevac Simon Raphael. Govori njemački, ilirski i latinski. Izvrsno podučava učenike. Njegova godišnja plaća iznosi 100 forinti, koju gradske općine Gornji i Donji grad plaćaju u jednakim obrocima. Nastava se održavala u jednoj učionici u Kraljevskoj gimnaziji. Učionica je premalena i zato pretrpana učenicima. Budući da je njihov vjeroučitelj nedavno umro, preuzeo je učitelj Simon Raphael dužnost katehete i primao godišnje također 16 forinti i 40 krajcara.

U Gornjem komorskom gradu Osijeku jedna je škola. Njezin je učitelj Johann (Joannes) Fux. Nastavu održava za djevojčice i dječake vrlo dobro na njemačkom, kao i na "ilirskom". Ima samo jednu prostranu učionicu u dosta dobrom stanju. Godišnju plaću učitelju Fuxu u iznosu 150 forinti isplaćivao je gornjogradski magistrat. Vjeroučitelj je kapucin Adolphus Krasnik, koji nije tražio nikakvu novčanu naknadu. Je li škola imala jedan ili dva razreda, iz

tabelarnoga izvještaja nije vidljivo. Budući da je učitelj Fux i nakon 1784. bio godinama na istoj dužnosti, nije isključeno da je sastavljač pregleda namjerno izostavio ponavljanje odgovora na dva ista pitanja. Drugačije rečeno, škola ima dva razreda, a učitelj Fux održava nastavu u prvom i drugom razredu.

Obje škole u Donjem gradu bile su vjerske, odnosno katolička i pravoslavna. Učitelj katoličke je Ivan (Joannes) Csavrak (Csavrag). Djeci oba spola predaje na njemačkom i "ilirskom". Škola ima samo jednu učionicu i premalena je s obzirom na broj učenika. Katolička vjerska zajednica isplaćuje učitelju godišnja 175 forinti. Istodobno učitelj obavlja i dužnost katehete bez ikakve naknade. U tabelarnom pregledu nije također rečeno ima li ova škola jedan ili dva razreda. Pozivom na prethodno objašnjenje očito je spomenuti učitelj predavao u prvom i drugom razredu.

Iako je imao bolju plaću od nekih učitelja u Osijeku, nije Čavrak bio zadovoljan smještajem, pa je od Gradskoga poglavarstva zatražio izgradnju još jedne sobe. Na njegov pismeni podnesak Poglavarstvo je 11. siječnja 1787. odgovorilo da to nije moguće. Osim toga, zatražilo je i njegovo pismeno očitovanje hoće li nastaviti s radom u školi, da bi se pravodobno postavio drugi učitelj.

Ravnatelj (rector) škole u Tvrđi i Gornjem gradu, kao i katoličke škole u Donjem gradu bio je Pavao (Paulus) Kugler, glavni blagajnik Virovitičke županije, koji nije primao nikakvu nagradu za obavljanje te dužnosti.

Pravoslavna je škola u Donjem gradu bila dvorazredna. U prvom razredu bio je učitelj Bazilije Popović. Osrednjega znanja predavao je njemački, za razliku od vrlo dobroga znanja "ilirskog" odnosno "glagolitičkog", točnije crkvenoslavenskoga. Zajednica pravoslavnih vjernika Donjega grada plaćala je učitelju Popoviću 100 forinti godišnje.

Ovisno o broju učenika, dovoljno je bila jedna veća učionica. Školska je zgrada sagrađena od dobrog građevnog materijala, a uređen je i njezin okoliš. Učitelj drugoga razreda bio je Aron Radovanović. Dobro je učio njemačkom školsku djecu oba spola. Osim njemačkoga još bolje "ilirskom" i "glagolitičkom". Isto kao u prvome, tako i drugome razredu približno istome broju učenika bila je dovoljna jedna prostranija učionica.

Godišnja plaća učitelja Radovanovića iznosila je 200 forinti, koju također isplaćuje zajednica pravoslavnih vjernika. Budući da su oba učitelja bila po zanimanju svećenici, obavljali su i vjersku poduku učenika bez ikakve novčane naknade.

Upravitelj svih narodnih škola pravoslavnih zajednica na području cijele Kraljevine Slavonije bio je Stevan (Stephanus) Vujanovszky. Od državne uprave dobivao je 300 forinti godišnje i još 150 forinti od vjerskih zajednica.

Izvjestaj o narodnim školama u Osijeku predočen je Općoj skupštini Virovitičke županije održanoj u Osijeku 24. lipnja i ostalih dana u mjesecu srpnju 1784.g. Službeni prijepis izvještaja ovjerio je Andrija Knežević plemićki sudac Virovitičke županije.

Izvjestaj o narodnim školama iz 1784. vrijedan je doprinos boljem poznavanju školstva u Osijeku. Jednako tako

i poticaj budućim istraživanjima koja će odgovoriti na kojem su mjestu one nekad bile, ili su na istom mjestu sagrađene nove i vrlo prostrane školske zgrade s većim brojem učionica. Osim toga, poznata su imena većeg broj učitelja koji su neposredno utjecali na stanje pismenosti i razinu duhovnog života grada.

O izgledu i vjerodostojnosti izvještaja uvjerljivo govori i potvrđuje njegov preslik, koji čini sastavni dio ovoga rada.

